
BOEKBESPREKINGEN

¶ Klaas van Berkel, *Universiteit van het Noorden. Vier eeuwen academisch leven in Groningen* deel 2 (*de klassieke universiteit 1876-1945*). Uitgeverij Verloren, Hilversum 2017, 832 p. ISBN 978 90 8704 681 1, €49,00.

¶ Gert van Klinken

Al drie jaar na zijn voorganger verscheen in 2017 het bijna even kloeke tweede deel over de geschiedenis van de Groninger universiteit, wederom van de hand van hoogleraar Klaas van Berkel. Sinds de onderwijswet van 1876 is er volgens Van Berkel in Nederland sprake van een academische context die hij als ‘klassiek’ aanduidt. Kenmerken daarvan zijn: een door parlementaire besluitvorming aangegeven wettelijke structuur, met daarbinnen steeds meer verantwoordelijkheden voor senaat, curatoren en in het bijzonder de faculteiten. Gelijk gebleven sinds de ‘oude’ context tussen 1614 en 1876 is de overtuiging dat een universiteit méér behartigt dan zaakkennis, dat wetenschap het morele gehalte van de samenleving dient. Sterker dan voorheen klinkt echter de roep om vrije, kritische reflectie; niet slechts op vaktechnisch terrein, maar ook op maatschappelijke fenomenen (p. 728).

‘Klassiek’ duidde in de vroege twintigste eeuw tevens op een nogal gesloten karakter van de civitas: zowel staf als studenten behoorden doorgaans tot een andere maatschappelijke klasse dan de gewone burgerij. Het overbruggen van deze kloof nam tijd in beslag. Verbeteringen in het lager en middelbaar onderwijs bevorderden het instromen van studenten die niet tot de elite behoorden. Ze konden dat doen op basis van goede schoolprestaties, maar deelname aan het (dure) studentenleven zat er voor deze groep over het algemeen niet in. Belangrijk waren niettemin de verbeterende condities voor niet-gymnasiasten (speciaal abiturienten van de hbs) en vrouwelijke studenten. Ze voelden zich nog geruime tijd nieuwkomers. De eerste vrouwelijke hoogleraar, genetica Tine Tammes, trad pas aan in 1919. Academisch standsbesef bleef een factor om mee rekening te houden, zeker in Vindicat atque

Polit met zijn gevreesde ontgroening en rigide gehandhaafde ‘mannelijke’ mos.

Een ander kenmerk van wat Van Berkel de ‘klassieke’ tijd noemt, is de verhouding tot religie. In zijn eerste deel is de spilfunctie van theoloog, Petrus Hofstede de Groot (vgl. diens in *DNK* 87 gerecenseerde biografie van de hand van Jasper Vree) besproken, in de periode rond het midden van de negentiende eeuw. Na de ‘boedelscheiding van geloof en wetenschap’ in 1876 behoorde dat niet langer tot de mogelijkheden. De kerkelijkheid van de bevolking nam door de bank genomen af, zeker in het liberale en in de twintigste eeuw sociaal-democratische Groningen. Op papier mocht menigeen zijn lidmaatschap handhaven, maar Van Berkel laat duidelijk zien dat theologische leerstellingen al in de late negentiende eeuw geen waarneembare invloed meer uitoefenden op de vakpublicaties van medici, juristen, linguïsten, wiskundigen en fysici. Vanuit het aan de universiteit sterk vertegenwoordigde liberale paradigma bezien, ging het hier om een principiële kwestie. De academische vrijheid verdroeg zich niet met een aansturing vanuit buiten de wetenschap gelegen vooronderstellingen. Kennis diende immers zelfstandig verworven te worden (p. 375), daarin waren de Groningers het geheel eens met de Duitse natuurkundige Hermann von Helmholtz (*Ueber die akademische Freiheit der deutschen Universitäten*, Berlijn 1877).

De allergie tegen het doordringen van enige vorm van kerkelijk (of synagogaal) leergezag zat diep, dieper zelfs nog dan de aanvankelijke reserves tegen het socialisme. SDAP-politici zoals Pieter Jelles Troelstra (in zijn Groninger studentendagen een zeer actief lid van Vindicat) onderbouwden hun voorstellen ter verbetering van de huisvesting en hygiëne van de arbeidersklasse tenminste met statistisch verifieerbare argumenten. Het komt niet als een verrassing dat de grootste coryfeeën van de universiteit rond 1900 methodische atheïsten waren: de psycholoog Gerard Heymans, de fysioloog Hartog Jacob Hamburger en de astronoom Jacobus Cornelius Kapteyn. Tegen religie op eigen